

Croatia XXI (1990) — 33 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Ante Stamać

FRANGEŠOVE »SILE POKRETNICE«

UDK 886.2 — Frangeš

U Frangešovoj se Povijesti hrvatske književnosti naziru neke od razvojnih konstanti te povijesti, upravo njezine »sile pokretnice«. One su 1. unutarjezične; 2. povijesnostrukturne; 3. duhovnopovijesne.

Knjige poput Frangešove Povijesti hrvatske književnosti uvijek će pobuđivati pozornost, s (kritičkim nabojem bilo pozitivnog bilo negativnog predznaka, u pojedinim njezinim segmentima ili, što je znatno teže predvidjeti, u cjelini. I to zato jer je pisanje povijesti književnosti uvijek razapeto između zacrtana plana odn. teorijskog modela — ondje gdje je kao sređena refleksija bio uspostavljen — i realizacije koja u pravilu živi od pokušaja da se opiše činjenično stanje, onakvo kakvo se ocrtava u mnoštvu prethodnih pojedinačnih otkrića, kritičkih pretraga i više manje konačnih ocjena. Model je tu uvijek u opasnosti od narušavanja, a činjeničnost ograničena. Ili, najkraće moguće rečeno: *povijest književnosti današnjem raspršenom duhu jednostavno nije moguće napisati.*

Pokoji će filolog, specijalist za pojedinog pisca, razdoblje, reprezentativno izdanje, postojeće i poznate bibliografske jedinice, kadšto s pravom podići nad Frangešovom *Poviješću* obrve, u taštoj izvjesnosti s mogućnosti da kaže: »Imam ga!« Pokoji će zastupnik pojedine pretežite funkcije u komunikacijskom kanalu biti iznenađen da njegov »pozicija autora« ili individualiteta, odnosno pozicija čitatelja ili recepcije, odnosno pozicija strukture ili objektiviteta teksta, odnosno pozicija koda iliti demonstracije jezičnih potencijala iz pretpostavljene povijesti standarda, da dakle njegova retorička ili estetička pozicija nije dokraja i jasno provedena ma baš u svakom dijelku dijakronijske snimke jednog neobično razuđenog korpusa a na relativno malom broju stranica; korpusa isto pisana na nekolikim standardnim jezicima, i ne samo u povijesnom slijedu nego i na mnogom presjeku. Poneki će kritičar tražiti jednostavno ono čega nema; zahtijevat će nemoguće; približit će se žudnji za tuđom savršenošću; sve ako će mu se ta žudnja, u njegovu vlastitom kritičkom diskurzu, nerijetko pretvoriti u očitu demonstraciju znanstveničkog nadrealizma. A tako se, bili smo svjedoci, i znalo zbiti. Poneki će kritičar opet, kadšto s pravom, prigovoriti značenju što ga u Frangeša ima ovaj a ne onaj veliki pisac, i ekstenziji teksta što mu je u svezi s takvom opcijom bila podarena. Neki su pak *Povijesti* prigovorili dvoje: neobaziranje na književnost Hrvata Bosanaca i Hercegovaca, te izbjegavanje da piše o suvremenima. Te primjedbe dakako stoje, i nisu nipošto bezazlene. Ali htio bih ja do nedavno vidjeti tog junaka, bilo u jednom bilo u drugom pogledu!

Kratkoća Frangešove knjige, unaprijed donesena (nakladnikova?) odluka da se na što manje prostora dadne što više, zahtijeva precizne teorijske naputke. Navikli smo da te naputke reduciramo iz kakva poznata književnoznanstvenog sustava. Rečeno je već više puta, da se povijest književnosti može pisati na mnogo načina, i svaki bi od tih načina bio legitiman drži li se svoje teorijske podloge, uz neizbježive praktične promašaje. Spomenut ću, pitanjima, samo neke od tih načina:

Pisati povijest *književnosti*, ili književnu tj. književnošću oslikanu *povijest*? (Crane) Pisati tako da u povijesnoj dinamici kao u čistom polju napetosti tijekom »povijesti napredovanja« svaka realizirana činjenica na svom krajnjem polu razvoja nosi u sebi i vlastitu negaciju, isprva neprepoznatu, kasnije predominantnu, na kraju ustaljenu i trivijalnu, pa podobnu za smjenu? (Tinjanov) Pisati povijest ovladavanja jezikom u individualnom, intuitivnom izražavanju s isključivo estetskom svrhom? (Croce, u nas Kombol) Pisati povijest kao smjenjivanje stilskih formacija, dakle kao naslojavanje duhovnopovijesnih odrednica, a u skladu s društvenim formacijama naše civilizacije, ali i uz čvrsto izraženu hipostazu tzv. vladajućeg stila? Pisati jednostavno filološki, kao historijski popis? Pisati povijest kao nabranje rodova i vrsta, ili samo vrsta, ondje gdje je to, kao u srednjem vijeku, jedino i logično? Pisati ovako ili onako?

Svaki bi povijesnik u biti želio tu metodološku čistoću, pa i uz uvjet eventualnog odbacivanja vlastita modela iz aspekta kakve tuđe kritičnosti. Stvari pisanja međutim mnogo su zamršenije; čovjekove snage mnogo lakše podatne strahu od privida pojedinosti, čak i u najspremnijih filologa; a stara izreka Hipokratova — *bios brachýs, hē dè téchne makrá* — puno istinitija no što smo skloni svakodnevno pomišljati, a da bi se moglo olako suditi o čistoći nakanе i posve životne realizacije.

Uputno je osvrnuti se na Frangešovu prvu rečenicu: tražiti zajedno s njim »sile pokretnice« hrvatske književnosti, to znači otvoreno postaviti neke imanentne i neke transcendentne njezine determinante. Bez ikakve zle primisli, kako se inače nerijetko zbiva, upozoravam da sintagma »sile pokretnice« — kalk prema njemačkom »Triebkräfte« — mnogima nažalost nepoznatom a svojedobno viđenom hrvatskom povjesničaru Gavri Manojloviću, služi kao naziv za vitalističke odn. aktivističke poticaje tzv. univerzalnoj historiji. I baš otkrivajući sile pokretnice, rekao bih, Frangeš nam daruje svoju sintetičnu vizuru hrvatske književnosti. Nije mi naime poznato da bi bilo Vodnik (koji je zazivao »oblik« povijesti hrvatske književnosti), bilo Ježić, bilo Barac, bilo Šicel, pa ako se hoće ni sijaset autora skupnoga djela, »Liberove« »plave povijesti«, s toliko truda i inzistiranja bili radili na otkrivanju sila pokretnica. One su, čini mi se, bar kako ih ja čitam, trovrsnog podrijetla;

1. unutarjezične, kao smjenjivanje hrvatskih književnih jezika, i njihovo snažnije ili manje snažno manifestiranje u pojedinim historijskim razdobljima;

2. povijesnostrukturne, kao demonstracija vitalnih i posve određenih živih pitanja društva, narodnog opstanka, u novije doba i klasnih sukoba; autohtoni dakle razvoj hrvatskog naroda i onih nehrvatskih stvaralaca koji su prihvatili povijesnu sudbinu toga naroda;

3. duhovnopovijesne koordinate zapadnoeuropske kulture, u ozračju koje se odvijao čitav povijesni razvitak kulture hrvatske.

Ne vidjeti to znači samo preletjeti »dijagonalnim čitanjem« Frangešovu knjigu koja, doista, s manjom ekstenzivnošću ali s poznatom frangešovskom krasnoslovnom analitičnošću, donosi uglavnom poznate podatke. Ne vidjeti to, znači i možda olako prelaziti preko promišljaja, kojim se pojedinim razdobljima dodjeljuje u knjizi odgovarajući prostor.

I dok su dvije posljednje skupine sila pokretnica, povijesno-strukturalna i duhovnopovijesna, u našoj znanosti znale biti obrađivane, pa u pojedinim povijestima i dosljednije i kudikamo analitičnije obrađene, čini mi se da s prvom skupinom nije tako.

Naime, Frangeš — uz Eduarda Hercigonju valjda jedini hrvatski povijesnik koji tako strože postupa — ne razdvaja oštro jezični i književni fenomen. Baš kao što se to u naše doba gotovo u pravilu čini u pojedinim književnokritičkim ekspertizama; baš kao što to stručnjaci za usmenu narodnu književnost — apostrofirajući tek razliku između grafijske i agrafijske kulture (Kekez) — iznose u svezi s tzv. »potonulim kulturnim dobrima«, tako i Frangeš prati tijekove razvoja jezičnih standarda i njihovih metajezičnih komentara. Tako se iz njegova prikaza srednjovjekovne književnosti (nazalost prekratkog!) jasno vidi koliko su imanentne jezične potencijale staroslavenskog-crkvenoslavenskog-čakavskog amalgama uvjetovale vrstnu raznolikost književnih ostvaraja, koliko, neka mi bude dopuštena metafora, *sam jezik pjeva* npr. u zborniku *Code slave*. Ili, u poglavlju o latinitetu, koliko je jezični univerzalizam — očita kontrapozicija jezičnoj autohtonosti — isprva kao kontrast, potom, u humanizmu, kao pretežitost, kasnije, u neoklasicizmu, kao kontrapunktirana svjetonazorna dionica, suodredila svekoliko književno stvaralaštvo. Ili, sretna misao prema kojoj je pučki jezik, uz proboj svijesti o njegovu imenu, suodredio individualizam pjesničkog pjeva što ga je očitovala renesansa. Očitovala ga je kao autohtoni pjev o ljubavi, rjeđe smrti, o opstanku naroda, o njegovim prečestim porazima i rijetkim pobjedama; a sve to i jest moguće izraziti samo onim što je svakom biću najsvojestvenije: materinskim jezikom u svijetlom okružju u kojemu su narod, kako veli Mihanović u *Reči domovini* . . ., »oni koji isti zrak dišeju«. Ili, opet, kad se u protureformaciji iliti katoličkoj obnovi, s blagim reformatorskim počecima, stane razmišljati o stanovitoj unyo dialectorum, o hrvatskoj koiné, kako je to započeto s jezikoslovnim radnjama Bartola Kašića, i kako se tijekom dvaju pretstandardnih razdoblja dovršilo u predilirsko i ilirsko doba. A taj segment jezičnog razvitka korespondentan je s opsežnim književnim stvaranjem u širokom rasponu od barokne epike i religiozne poezije uopće pa do eminentno znanstvenih djela, dapače i onih koja su, kao u Lukrecija Kara, naumila opjevati svijet kao činjenični predložak, pun pravilno raspoređenih detalja predmetne, fizičke zbilje: Jambrešić, Mikloušić,

Autohtoni povijesni razvitak na »predziđu kršćanstva«; uro-njenost hrvatskoga javnog života razmaknutih središta u duhovno-povijesne struje; i jezik koji se manifestirao kao bar pet tipova standarda, dok u posljednja dva stoljeća nije ustrojen kao suvre-meni hrvatski književni jezik; to bi eto bile sile pokretnice prika-zane u Frangešovoj *Povijesti*. Sve ako su dosadašnje povijesti, kad-što i temeljitije, ukazivale na koje od njih; sve ako one i nisu novo-otkriveni temelji svekolikom hrvatskom intelektualnom životu, ne čini mi se da su igdje dane tako pregledno, i da je njihovo preple-tanje postalo nizom jasnih »mjesta« na kojima se, iz aspekta sa-dašnjosti, nalazi pojedino analizirano djelo.

Što se tiče ponajvažnijeg, na početku spomenute temeljne di-leme: pisati povijest književnih djela ili pisati povijest kako je prikazuju književna djela odnosno njihova sudbina, rekao bih da se Frangeš *kao pisac* nalazi točno ondje gdje je »smjestio« Pavla Ritera Vitezovića, na str. 107: nastojanje je to (za razliku od Vite-zovića nimalo naivno, nego promišljeno), da se »uortače *poesis* i *historia*«.

Treba li, slijedom te naznake, reći da Frangešovu *Povijest* krasi i jedna od njegovih inače najhvaljenijih osobina. Frangeš je pravi znanstvenik-umjetnik, tj. vješt pisac kojemu bismo podlogu našli točno u trima odrednicama što ih je kao sile pokretnice jezi-ka pripisao ponajboljim hrvatskim piscima, poglavito Mažuraniću: klasični red antičkog nasljeđa, narodnosne mikrostrukture usmene književnosti, polivalentnost znanstvenog sloga amalgamirana s po-znavanjem suvremenih kultura i jèzìkã.

ZUSAMMENFASSUNG

In der »Geschichte der kroatischen Literatur« von Ivo Frangeš werden einige von Entwicklungskonstanten der genannten Geschichte, eben ihre »Triebkräfte«, ersichtlich. Namentlich: 1. innersprachliche; 2. struktur-geschichtliche; 3. geistesgeschichtliche.